

PRZEMYSŁAW POLAK

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

CYFRYZACJA CZYTELNICTWA KSIĄŻEK WŚRÓD STUDENTÓW
– BADANIE MIĘDZYNARODOWE

Streszczenie

Rozwój technologii informatycznych doprowadził m.in. do powszechnej cyfryzacji zasobów książkowych. Obok książki drukowanej łatwo dostępne stały się jej nowe formy: książka mówiona i elektroniczna. W artykule przedstawiono wyniki badań czytelnictwa różnych form książek w porównywalnych grupach studentów z 4 krajów: Holandii, Nowej Zelandii, Polski i Turcji, oraz próbę wyjaśnienia przyczyn istnienia zaobserwowanych różnic.

Słowa kluczowe: społeczeństwo informacyjne, cyfryzacja, czytelnictwo książek, książka elektroniczna, książka mówiona.

Wprowadzenie

Od czasu powstania pisma forma książki ewoluowała wraz z rozwojem nowych technologii: od tabliczek glinianych, poprzez zwoje papirusowe, kodeksy pergaminowe aż do współczesnej postaci książki drukowanej. Obok tej tradycyjnej formy nowoczesne technologie umożliwiły powstanie i popularyzację dwóch innych form książki: książki mówionej (audiobook) i książki elektronicznej (e-book).

W ramach przeprowadzonego badania dokonano porównania czytelnictwa poszczególnych form książek wśród studentów w kilku krajach należących do OECD (ang. *Organization for Economic Co-operation and Development* – Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju), ale o różnym poziomie rozwoju i fundamentach kulturowych. Celem badania było sprawdzenie, czy w tej specyficznej grupie społecznej, ludzi młodych o wysokich aspiracjach, radzących sobie doskona-

le w świecie technologii cyfrowych i globalnych mediów internetowych, istnieją różnice w czytelnictwie różnych form książki.

1. Rozwój i zastosowanie różnych form książki

O książce mówionej możemy mówić właściwie od wynalezienia fonografu przez Edisona w 1877 roku. Jednak o popularyzacji tego rozwiązania można mówić od lat trzydziestych XX wieku, kiedy zaczęto tworzyć na szeroką skalę zasoby literackie na płytach gramofonowych. Pierwsze takie przedsięwzięcia zrealizowane zostały w Wielkiej Brytanii przez Królewski Narodowy Instytut dla Niewidomych (The Royal National Institute for the Blind) oraz w Stanach Zjednoczonych przez Amerykańską Fundację dla Niewidomych (The American Foundation for the Blind) i Bibliotekę Kongresu (Rubery 2011, s. 6–7). W drugiej połowie XX wieku popularne stało się rozpowszechnianie książek mówionych na taśmach magnetofonowych. Taką działalność w Polsce prowadziła Biblioteka Centralna Polskiego Związku Niewidomych, tworząc zasoby najpierw na taśmach szpulowych, potem na kasetach magnetofonowych i płytach Audio-CD (DZDN 2013).

Wykorzystanie w XX wieku zasobów książki mówionej było w znacznej mierze ograniczone do środowiska osób niewidomych ze względu na niepraktyczność dostępnych ówczesnie nośników do rejestrowania obszerniejszych utworów literackich. Wynikało to z ich małej pojemności. Na przykład pełna wersja *Wojny i pokoju* Lwa Tołstoja mieściła się na 119 płytach gramofonowych, 45 kasetach magnetofonowych albo 50 płytach kompaktowych w standardzie Audio-CD (Rubery 2011, s. 8–9). Istotną zmianę spowodowało dopiero wykorzystanie komputerów i rozpowszechnienie się silnie skompresowanych formatów plików dźwiękowych, przede wszystkim formatu MP3 po ujawnieniu w 1997 roku kodeka do tego standardu i pojawieniu się darmowych aplikacji obsługujących ten format, jak np. Winamp (Ganz i Rose 2011). Dzięki temu książki mówione z najobszerniejszymi dziełami literackimi można obecnie zapisać na praktycznie każdym współczesnym nośniku pamięci, a także dystrybuować je w postaci pliku lub strumienia danych przez Internet. Natomiast do odtwarzania audiobooków można wykorzystywać powszechnie stosowane odtwarzacze MP3, smartfony i komputery osobiste.

Książka elektroniczna pojawiła się wraz z możliwością przetwarzania pliku tekstowego na komputerze. Pierwszym szeroko zakrojonym przedsięwzięciem tworzenia biblioteki elektronicznych książek był Projekt Gutenberg zainicjowany w 1971 roku (Hart 1992). E-book może być zapisany w postaci zwykłego pliku tekstowego lub dokumentu w takich formatach jak DOC, PDF czy HTML. Tego rodzaju pliki można odczytać na dowolnym urządzeniu komputerowym. Jednak rynek książek elektronicznych rozwinął się wraz z upowszechnieniem, pod koniec pierwszej dekady XXI wieku, wygodnych przenośnych urządzeń do czytania książ-

żek elektronicznych wyposażonych w technologię papieru elektronicznego. Do najpopularniejszych formatów e-booków przeznaczonych na czytniki elektroniczne należą EPUB i MOBI (Zygierewicz 2013, s. 1–2). Oprócz rynku komercyjnego książek elektronicznych istnieją dostępne w Internecie zasoby darmowych e-booków, obejmujące przede wszystkim dzieła klasyki literatury, na które wygasły autorskie prawa majątkowe. Ponadto w niektórych krajach, m.in. w Stanach Zjednoczonych, popularne są biblioteki publiczne wypożyczające e-booki (Zygierewicz 2013, s. 4–5).

Specyficzną technologią pośrednią między e-bookiem a książką mówioną jest możliwość odczytywania na głos treści książki elektronicznej za pomocą komputera, smartfonu lub czytnika książek elektronicznych. Ponadto istnieją specjalne metody zapisu książek elektronicznych opracowane przede wszystkim dla potrzeb osób niewidomych, takie jak standard DAISY (ang. *Digital Accessible Information System*).

2. Czytelnictwo i rynek książek elektronicznych

Badania dotyczące książek elektronicznych można podzielić na trzy główne dziedziny:

1. Ogólne badania nad czytelnictwem uwzględniające korzystanie z książek elektronicznych.
2. Badania nad popularnością nowych mediów elektronicznych, w tym korzystania z e-booków i czytników książek.
3. Badania rynku książek elektronicznych i czytników.

Popularne obecnie badania nad czytelnictwem wynikają z obaw o zmniejszenie się poziomu edukacji społeczeństwa, wynikające z zastąpienia czytania książek przez łatwą, niewymagającą wysiłku intelektualnego rozrywkę, np. telewizję i gry komputerowe. Badania te dotyczą zazwyczaj całej populacji, ale często koncentrują się na młodzieży, która stanowi grupę szczególnie chętnie korzystającą z nowych mediów, a jednocześnie z niewykształconym nawykiem czytania książek. Tego rodzaju badania często dotyczą też populacji poszczególnych krajów (zob. np.: Chymkowski 2013, Rainie i in. 2012).

Badania nad wykorzystaniem nowych mediów wiążą się przede wszystkim z zastosowaniami Internetu i zastępowaniem przez niego tradycyjnych mediów. Badania tego typu często przeprowadzane są na studentach, ale grupa respondentów ograniczona jest często tylko do pojedynczego kraju, a nawet jednej uczelni (zob. np.: Korobili i in. 2011, Omidian i Seifi Maleki 2013, Polak i Polak 2010, Weiler 2005).

Najbardziej międzynarodowy charakter, pozwalający na dokonywanie porównań między różnymi krajami, dotyczy badań rynku książek elektronicznych. Jednak

i w tym przypadku brak jest w publikacjach pełnych charakterystyk porównawczych dla wielu krajów (Wischenbart 2014).

3. Charakterystyka badań

Przedstawione w artykule badania zostały przeprowadzone na uczelniach wyższych z czterech krajów: Holandii, Nowej Zelandii, Polski i Turcji. Są to dość dobrze rozwinięte kraje należące do OECD. Jednak różnią się zarówno stopniem rozwoju gospodarczego, jak i poziomem rozwoju nauki i szkolnictwa wyższego. Holandia należy do krajów założycieli Unii Europejskiej, podczas gdy Polska należała do bloku wschodniego i przystąpiła do Unii po przemianach ustrojowych w roku 2004. Turcja natomiast ubiega się o członkostwo w Unii (a wcześniej w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej) od 1963 roku. Nowa Zelandia, chociaż położona jest na Oceanie Spokojnym, jako była kolonia brytyjska należy do europejskiego kręgu kulturowego, a jej szkolnictwo wyższe charakteryzuje się podobnymi cechami jak w innych krajach anglosaskich.

Najbardziej odmienne tradycje kulturowe i doświadczenia historyczne spośród omawianych krajów posiada Turcja. Pomimo tego jest laicką i demokratyczną republiką z dynamicznie rozwijającą się nowoczesną gospodarką. Jej szkolnictwo wyższe opiera się na wzorcach europejskich i amerykańskich oraz uczestniczy w unijnych programach obejmujących współpracę w zakresie nauki i wymiany studentów.

W badaniu ankietowym uczestniczyli studenci zbliżonych ze sobą kierunków związanych z naukami ekonomicznymi i o zarządzaniu z czterech uczelni:

- z Holandii – z Uniwersytetu Erazma z Rotterdamu,
- z Nowej Zelandii – z Uniwersytetu Victorii z Wellington,
- z Polski – ze Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie,
- z Turcji – z Uniwersytetu Sabanci ze Stambułu.

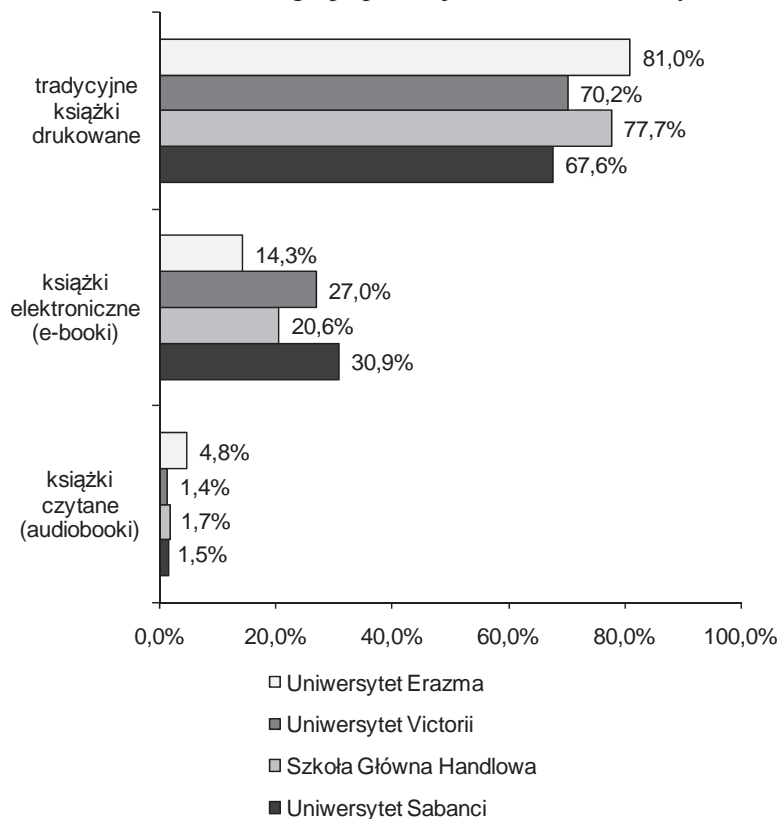
Badanie zostało przeprowadzone w trakcie obowiązkowych zajęć dydaktycznych z wykorzystaniem metody ankiety audytoryjnej. Dzięki temu możliwe było osiągnięcie wysokiego, prawie stuprocentowego poziomu zwrotu ankiet. Łącznie poddano analizie 675 rzetelnie wypełnionych ankiet, w tym poszczególnych uczelni:

- 42 z Uniwersytetu Erazma,
- 215 z Uniwersytetu Victorii,
- 350 ze Szkoły Głównej Handlowej,
- 68 z Uniwersytetu Sabanci.

Badanie uzupełniły nieustrukturyzowane wywiady z kilkudziesięcioma studentami mające na celu identyfikację przyczyn zaobserwowanych w badaniu zachowań i preferencji respondentów.

4. Wyniki badań

Respondenci badania zostali poproszeni o wskazanie formy książki, z której najczęściej korzystają. Zgodnie z oczekiwaniami najpopularniejszą formą pozostają tradycyjne książki drukowane. Jednak dość znacząca liczba respondentów (od 14,3% do 30,9% w zależności od uczelni) najczęściej korzysta z książek elektronicznych. Natomiast bardzo mała grupa preferuje audiobooki (zob. rys. 1).

Rys. 1. Odsetek ankietowanych najczęściej czytających poszczególne formy książek

Źródło: opracowanie własne.

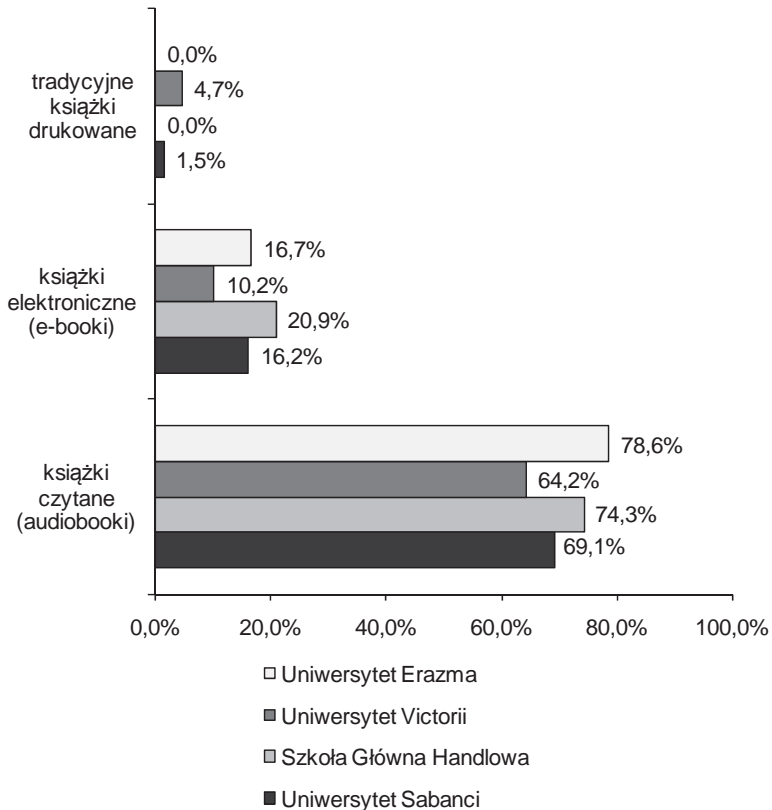
Można za to zauważyć dość znaczące różnice między studentami poszczególnych uczelni (zob. rys. 1). Najmniejszy odsetek respondentów najczęściej czytających książki elektroniczne (14,3%) charakteryzuje Uniwersytet Erazma. Ten wynik jest zaskakujący, ponieważ to właśnie Holandia ma dość dobrze rozwinięty, na tle innych krajów uczestniczących w badaniu, rynek e-booków. Ocenia się, że stanowił on 3% całego rynku książek w czasie zbliżonym do momentu, kiedy przeprowadzono badanie (Wischenbart 2014, s. 35).

Natomiast najwięcej studentów z tureckiego Uniwersytetu Sabanci wskazało na książki elektroniczne jako najczęściej czytane. Stanowią oni prawie jedną trzecią respondentów tej uczelni i są ponad dwukrotnie większą grupą niż na uniwersytecie holenderskim. Jednak ten fenomen można wytłumaczyć strukturą zasobów bibliotecznych macierzystej uczelni. Pod tym względem wyróżniają się zasoby książek Centrum Informacyjnego Uniwersytetu Sabanci (*Sabancı University Information Center*), które pełni rolę biblioteki akademickiej. Jeszcze przed wykonaniem niniejszego badania jego zasoby obejmowały 93 610 książek drukowanych i aż 60 200 e-booków (SÜ 2010).

Znaczący wpływ na czytelnictwo książek elektronicznych ma dostępność darmowych i zwykle nielegalnych e-booków w Internecie. Do korzystania z tego rodzaju publikacji przyznawali się w indywidualnych rozmowach studenci szczególnie z uczelni polskiej i z Nowej Zelandii. Przy czym w tym ostatnim przypadku do korzystania z nielegalnych wersji przyznawali się szczególnie często studenci obcokrajowcy, głównie z odmiennych kulturowo krajów azjatyckich, takich jak np. Chiny, Indie, Indonezja, Korea Południowa i Malezja. W niektórych z nich stosunek do praw autorskich jest diametralnie odmienny od amerykańskiego czy europejskiego. Studenci ci stanowią większość obcokrajowców uczących się na Uniwersytecie Victorii. Uczelnia ta charakteryzuje się zresztą najwyższym poziomem internacjonalizacji studiów spośród wszystkich uczestniczących w badaniu. Ponad 20% studiujących na tym uniwersytecie nie urodziło się w Nowej Zelandii (VUW 2012). Ten wysoki odsetek obcokrajowców może mieć znaczący wpływ na wyniki przeprowadzonej tam części badań.

Przedstawione na rysunku 1 wyniki wskazań respondentów na najczęściej wykorzystywaną formę książki w przypadku studentów z Uniwersytetu Victorii nie sumują się do 100%. Przyczyną tego są wskazania trzech studentów, co stanowi 1,4% badanej grupy, którzy stwierdzili, że nie czytają książek w żadnej formie. Te 3 ankiety nie zostały uznane za nierzetelnie wypełnione, ponieważ odpowiedzi na pytania dotyczące innych kwestii (m.in. wyszukiwania informacji w Internecie, korzystania z serwisów społecznościowych i komunikatorów) wskazują na sumienne wypełnienie ankiet. Należy więc przyjąć, że tych trzech respondentów w ogóle nie czyta żadnych książek.

Zwraca też uwagę relatywnie wyższa liczba respondentów z Uniwersytetu Erasma najczęściej korzystających z książek mówionych. Nie można jednak stwierdzić jakiejś szczególnej popularności audiobooków na tej uczelni. Bowiem właśnie wśród studentów z Holandii jest największa grupa spośród wszystkich ankietowanych uczelni, która w ogóle nie korzysta z tej formy czytelnictwa (zob. rys. 2).

Rys. 2. Odsetek ankietowanych nigdy nie korzystających z poszczególnych form książek
 Źródło: opracowanie własne.

Analiza odpowiedzi negatywnych (zob. rys. 2) potwierdza, że czytelnictwo książek elektronicznych jest najwyższe wśród studentów Uniwersytetu Sabanci i Uniwersytetu Victorii. Te dwie uczelnie charakteryzuje zarówno najwyższy odsetek czytelników preferujących e-booki, jak i najniższy odsetek respondentów nigdy nie czytających książek w tej formie.

Rezultaty badania pokazują, że w Szkole Głównej Handlowej był największy odsetek studentów (prawie 21%) nie korzystających zupełnie z e-booków. Jest to wartość dwukrotnie wyższa niż na uczelni nowozelandzkiej.

Interesującą obserwacją jest to, że istnieje pewna grupa osób, na razie zaobserwowana w tym badaniu na uniwersytetach w Turcji i w Nowej Zelandii, która zrezygnowała całkowicie z czytania książek tradycyjnych, a korzysta z książek elektronicznych. Można oczekiwać, że wraz z rosnącą popularnością czytelnictwa i wzrostem rynku e-booków wielkość tej grupy będzie się stopniowo powiększać.

Podsumowanie

Badanie wykazało, że preferowane formy czytelnictwa wśród studentów nie są bezpośrednio związane z ogólnym poziomem rozwoju gospodarczego kraju, ani rynku książek elektronicznych. Znaczny wpływ na formę czytelnictwa ma natomiast dostępność darmowych e-booków, zarówno w bibliotekach, jak i pozyskanych z Internetu – także kopii dystrybuowanych nielegalnie ze złamaniem praw autorskich.

Obserwujemy obecnie dynamiczny wzrost zainteresowania książkami elektronicznymi. W mediach coraz częściej pojawiają się informacje i reklamy dotyczące e-booków. Coraz powszechniejsze są też elektroniczne czytniki książek. Dlatego też poziom czytelnictwa poszczególnych form książek może podlegać szybkim zmianom, przede wszystkim oczekiwany jest wzrost popularności e-booków, być może kosztem książki tradycyjnej. Intencją autora jest powtórzenie badań w celu zweryfikowania tych oczekiwań na podobnej grupie respondentów.

Literatura

1. Chymkowski R. (2013), *Spoleczny zasięgi książki w Polsce w 2012 r.*, Biblioteka Narodowa, Warszawa, <http://www.bn.org.pl/aktualnosci/501-czytelnictwo-polakow-w-2012-r---wyniki-badan.html>.
2. DZDN (2013), *O nas*, Dział Zbiorów dla Niewidomych Głównej Biblioteki Pracy i Zabezpieczenia Społecznego, <http://dzdn.pl>.
3. Ganz J., Rose J. (2011), *The MP3: A History Of Innovation And Betrayal*, The Record. Music News from NPR, 23 marca, <http://www.npr.org/blogs/therecord/2011/03/23/134622940/the-mp3-a-history-of-innovation-and-betrayal>.
4. Hart M. (1992), *The History and Philosophy of Project Gutenberg*, Project Gutenberg, sierpień, http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:The_History_and_Philosophy_of_Project_Gutenberg_by_Michael_Hart.
5. Korobili S., Malliari A., Zapounidou S. (2011), *Factors that Influence Information-Seeking Behavior: The Case of Greek Graduate Students*, The Journal of Academic Librarianship, Vol. 37, Issue 2.
6. Omidian F., Seifi Maleki A.M.M. (2013), *Information-seeking behaviour on internet: A comparison between arts and science undergraduate students in Iran*, Turkish Online Journal of Distance Education, Vol. 14, Issue 4.
7. Polak D., Polak P. (2010), *Wykorzystanie tradycyjnych źródeł i Internetu w poszukiwaniu informacji przez studentów Szkoły Głównej Handlowej*, w: *E-gospodarka w Polsce. Stan obecny i perspektywy rozwoju*, Ekonomiczne Problemy Usług 57, Zeszyty Naukowe 597, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin.

8. Rainie L., Zickuhr K., Purcell K., Madden M., Brenner J. (2012), *The Rise of E-Reading*, Pew Internet & American Life Project, Washington.
9. Rubery M. (2011), *Introduction. Talking Books*, w: M. Rubery (red.), *Audiobooks, Literature, and Sound Studies*, Routledge, New York.
10. SÜ (2010), *Fact & Figures*, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, http://www.sabanciuniv.edu/eng/?genel_bilgi/sayilarla_su/sayilarla_su.php.
11. VUW (2012), *Internationalization of Learning, Teaching and Student Experience*, Victoria University of Wellington, Wellington, <http://www.victoria.ac.nz/international/engagement/learning.aspx>
12. Weiler A. (2005), *Information-Seeking Behavior in Generation Y Students: Motivation, Critical Thinking, and Learning Theory*, *The Journal of Academic Librarianship*, Vol. 31, Issue 1.
13. Wischenbart R. (2014), *Global eBook. A report on market trends and developments*, O'Reilly Media, Sebastopol.
14. Zygierewicz A. (2013), *E-book. Produkt, technologia, rynek*, Analizy BAS nr 9(98), Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa.

DIGITIZATION OF BOOK READING AMONG STUDENTS – AN INTERNATIONAL SURVEY

Summary

The development of information technology has led, among others, to widespread digitization of books. Beside printed books, the new forms are commonly available: audiobooks and e-books. The article presents the results of the survey on the popularity of book reading forms in comparable groups of students from four countries: the Netherlands, New Zealand, Poland and Turkey, as well as an attempt to explain the causes of observed differences.

Keywords: information society, digitization, book reading, e-books, audiobooks.

Translated by Przemysław Polak

